

Výchova a vzdělávání ve středověku

Michal Šimáně

simane@mendelu.cz

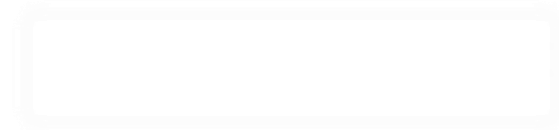
Institut celoživotního vzdělávání

Mendelova univerzita v Brně

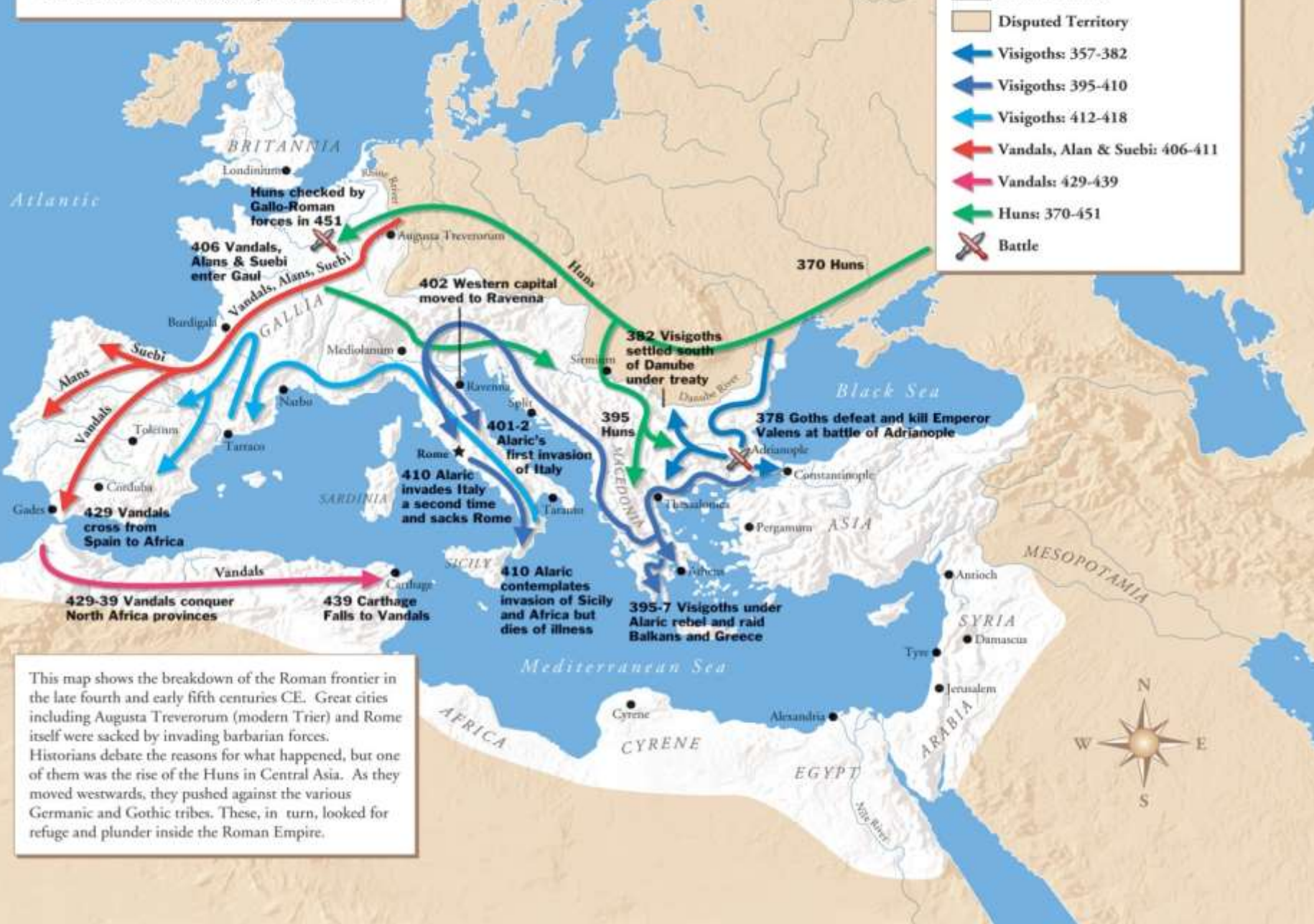
www.icv.mendelu.cz

- MENDELU
- Institut
- celoživotního
- vzdělávání

- **Rozmach křesťanství**
- **Vyrovňávání se s pohanskými (antickými) vědami**
- **Vznik klášterů a klášterních škol**
- **Křížové výpravy a rytířská výchova**
- **Vznik univerzit**

The Germanic Invasions, AD 378-439

This map shows the breakdown of the Roman frontier in the late fourth and early fifth centuries CE. Great cities including Augusta Treverorum (modern Trier) and Rome itself were sacked by invading barbarian forces. Historians debate the reasons for what happened, but one of them was the rise of the Huns in Central Asia. As they moved westwards, they pushed against the various Germanic and Gothic tribes. These, in turn, looked for refuge and plunder inside the Roman Empire.

Rozmach křesťanství

- **311** – Religio licita (trpěné náboženství)
- **313** – Edikt milánský (tolerované)
- **380** – křesťanství státním náboženstvím Říma (postupně jediné možné)
- **6. st.** – Corpus Iuris Civilis (císař Justinián)
- **8. st.** – položeny základy papežského státu
- **10. st.** – církevní zákony přednost před světskými

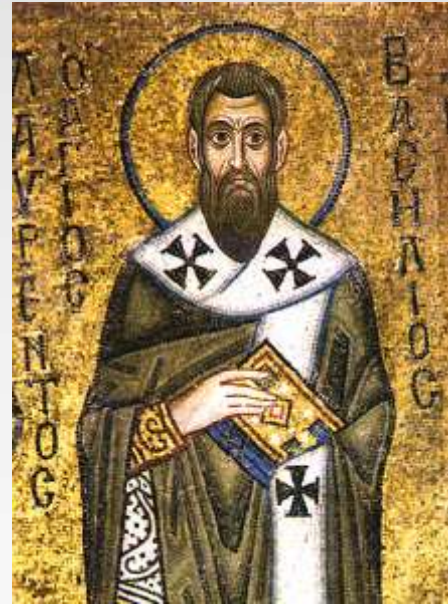
První křesťanské školy

- **Školy katechumenské a katechetské** (pol. 2. st. po Kr.)
 - Alexandrie, Antiocheia, Edessa
 - Příprava učitelů a kněží
 - Obsahem náboženství a nauky spjaté s náboženstvím (např. počítání křesťanských svátků)

Basileios Veliký (330-379)

- Caesareia
- Kapadočtí církevní otcové (Gregorius z Nazianzu; Nissy)
- Studium v Konstantinopoli a v Athénách
- Mnišský (poustevnický) život
- „bojovník“ proti ariánství
- budování nemocnic, chudobinců, útulků apod.

Basileios Veliký (330-379)

- Dílo: *„K mládeži o užitku pohanských spisů“*
 - *„Bud'te jako včely, které z květů sbírají jen med a ostatního si nevšímají“.*
 - Med = antický ideál ctnosti, který byl blízký křesťanství
- Dílo: *„Obšírná pravidla“*
 - Pokyny pro výchovu dětí v klášteře
 - Formou otázek a odpovědí
- V Byzanci kláštery v jiné pozici než v západní Evropě

Jan Zlatoústý (344-407)

- Antiochie
- Velký vliv vedle matky Anthusie i učitel Libanius a Andragatius
- Při studiích řečnictví svědkem mnoha právních situací a výsledných nespravedlivých rozhodnutí
 - Příklon ke křesťanství
- Ovlivněn biskupem Meletiem (vstup do církevní školy)
- „domácí poustevnictví“
- Konstantinopolským patriarchou
 - Spory s císařovnou Eudoxií (Arkadius)
 - Vyhnanství

Jan Zlatoústý (344-407)

- „*O rozmařilosti a výchově dětí*“ & „*O výchově dětí*“
 - Zdůraznění **rodinné výchovy**
 - Nabádá rodiče, aby u svých dětí rozvíjeli kladné rysy a naopak tlumili ty záporné
 - Metafora **města** (žákova duše), kde učitel je jeho správcem
 - Smysly tvoří v tomto městě brány, skrze které je do města i z města propouštěno jen to dobré
 - Jazyk, sluch, čich, zrak a hmat

Jan Zlatoústý (344-407)

- Rodiče, kteří dostatečně nepečují o své děti označuje za jejich vrahy

„Aby dostal ušlechtilého koně, krásné dary a drahé pole, proto činíš vše a to se ti daří, aby však duše tvého syna byla krásná a jeho smýšlení bohabojné, o to se vůbec nestaráš. A přece všechny majetek, jakkoli veliký a drahocenný, přijde s ním vniveč a zanikne, není-li tu zdatný muž, který jej umí dobře spravovat.“

- Otázka kázně:
 - Nutnost tvrdých opatření (*matka záchrany*)
 - Tresty nemají vzbuzovat pouhou lítost nad prohřeškem, ale vést k nápravě, k polepšení... „Neptáme se, kolikrát byla rána obvázána, ale zda obvaz byl prospěšný.“

Kláštery

- cca 4. st. po Kr.
 - První v Hippo Regiu (r. 396, dnešní Alžírsko)

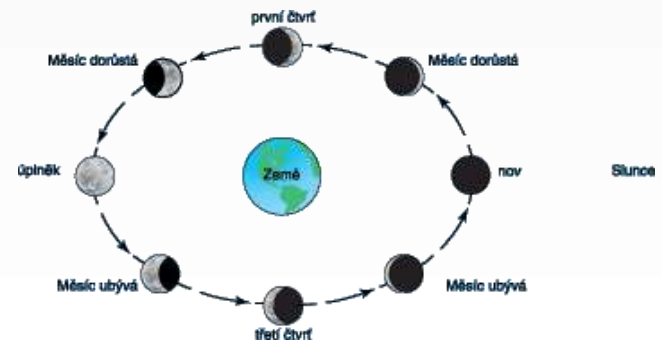
Aurelius Augustinus (354-430)

- Thagasta
- Studium řečnictví
- Ve 32 letech dochází v Miláně pod vlivem biskupa Ambrosia k „prozření“ (spis „Vyznání“)
 - „Dost hodování a pitek, dost hýření a necudnosti, dost sporů a hádek, jděte s pánem Ježíšem Kristem a nedbejte žádostivosti těla.“
- Biskupem v Hippo Regiu

Aurelius Augustinus (354-430)

- Dílo: „*Pojednání o učitelích*“ & „*O křesťanské nauce*“
 - Ideálem je **osobnost dokonalého kněze**, prostředník mezi člověkem a bohem
 - Základní teze: „Věř a pochopíš, víra předchází, poznání následuje.“
- Důležitější, než slovní vyučování, jsou vlastní představy žáků, kteří si za tato slova dosazují ze svých zkušeností.

- Žáci dochází k vnitřnímu osvětlení (**idea iluminace**) – představy jsou jim vnitřně odhalovány Bohem

Aurelius Augustinus (354-430)

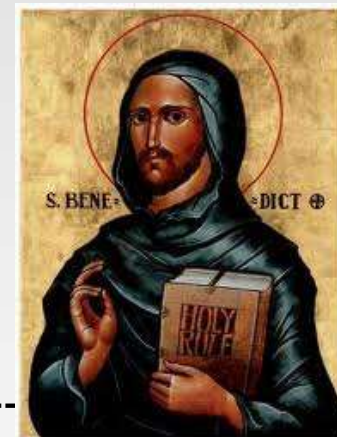
- Posláním spisu „O křesťanské nauce“ – vzdělávání kněží
 - Je v něm obsažena syntéza vlastní křesťanské doktríny se vším pozitivním, co zanechala antika

„Těch, které nazýváme filozofy, a zvláště pak platonovců – jestliže vyslovili náhodou pravdivé myšlenky, odpovídající naší víře – není třeba se jich bát.“

- <https://youtu.be/H7XDdQYyHpY?t=2h20m9s>

Klášterní školy

- **Benedikt z Nursie** (přelom 5. a 6. st.)
 - Zřídil při klášteře na Monte Cassinu první školu.

-
- Kláštery měly význam kulturní, hospodářský i politický
 - <https://www.youtube.com/watch?v=qC9EG9Vh9CA>
 - <https://youtu.be/wgUslQ3loKU>
 - <https://youtu.be/mDUXdUO7PHI>

481

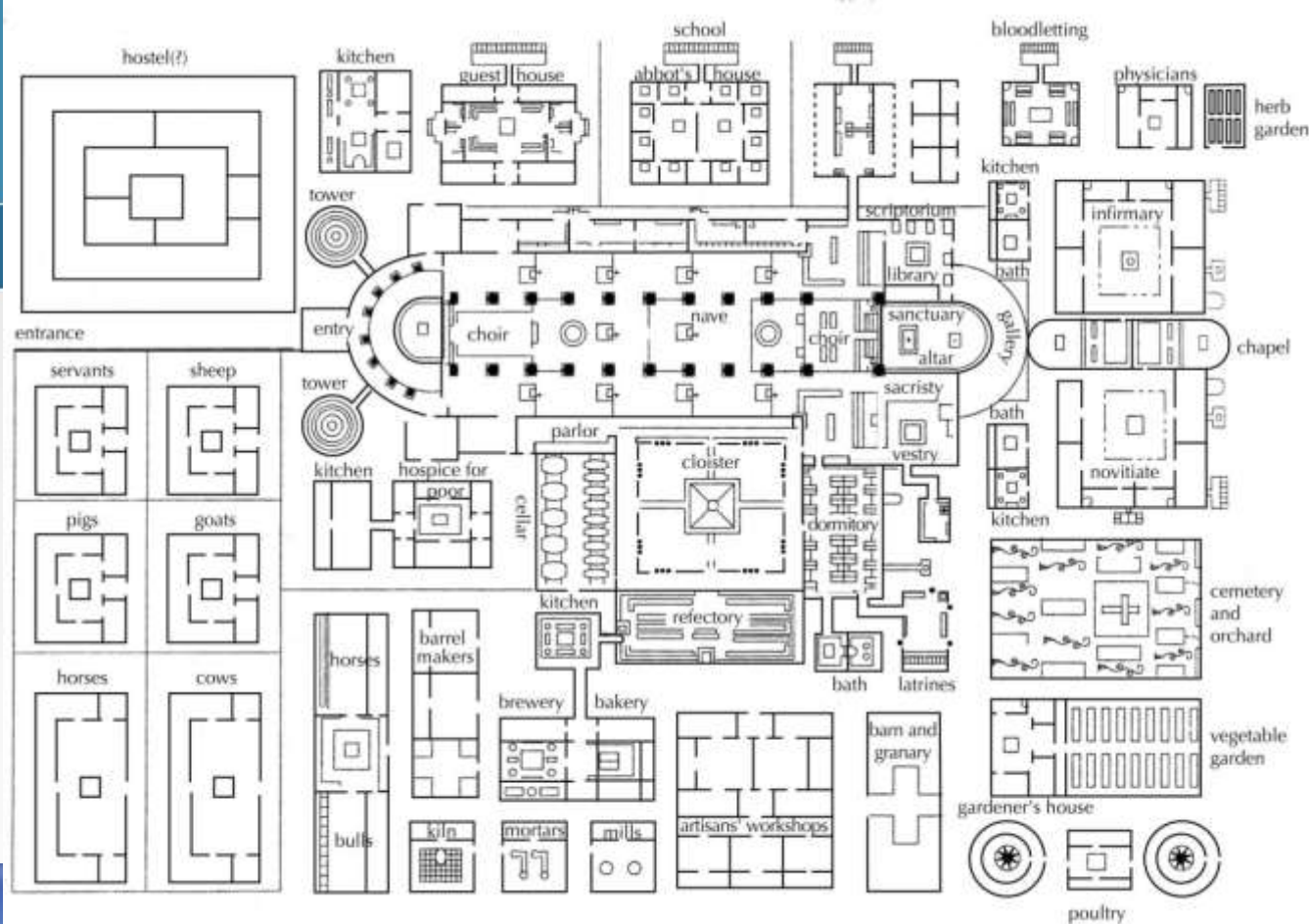

Klášterní školy

- Rozmach klášterních škol za **Karla Velikého** (druhá polovina 8. st.)
- Souvisí s **Alcuinem z Yorku**
 - Vybudoval vzornou školu v Cáchách (Schola palatinae)
 - Určena pro děti císaře, šlechticů
 - Obsahem: *teologie a sedmero svobodných umění*; vyučovacím jazykem byla *latina*
 - Na začátku 9. st. církevní sněm v Cáchách nařizoval vznešeným rodinám povinnost posílat děti do těchto škol.

Klášter v St. Gallen

Rabanus Maurus (780-856)

- Mohuč
- Zasvěcen klášteru ve Fuldě
- Žákem Alcuina z Yorku v klášteře v Tours
- Pouť do Palestiny
- Arcibiskupem v Mohuči

Rabanus Maurus (780-856)

- Dílo: „O výchově kněží“
 - 3 knihy (první 2 se věnují křesťanským otázkám, poslední pohanské vědě)
 - Syntéza křesťanství s antickým triviem a kvadriviem
 - Ovlivnilo vzdělávání církevní inteligence na následující 4 století

Rabanus Maurus (780-856)

- **Gramatika** (vstup do celého studia)
 - měla sloužit ke správnému chápání Písma, (v té době hlavně memorování latinských textů a modliteb, hláskovací metoda učení písma)
- **Rétorika**
 - Umožňuje dokonalé hlásání slova božího; učí, jak krásně mluvit
- **Dialektika** (věda rozumu)
 - Slouží k obraně pravé víry před myšlenkami bludařů (heretikům)
- V podstatě trivium u něj představuje jakýsi archetyp budoucí humanitní/společenské vědné linie vzdělávání a kvadrivium budoucí přírodovědnou větev

Rabanus Maurus (780-856)

- **Kvadrivium** označoval jako **Matematiku**

- **Aritmetika**

2, 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7
3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3

- Věda o číselných veličinách; mytické vysvětlování čísel
- Základ pro ostatní vědy, které se bez ní neobejdou

- **Geometrie**

- Spíše nábožensko-mystický charakter, než reálná věda; nerozvinutá disciplína

- **Múzika**

- Bez zvládnutí múziky nelze plně vykonávat duchovní úřad (provádění bohoslužby)

- **Astronomie**

- Nauka o běhu a obrazech hvězd

Rabanus Maurus (780-856)

- Trivium a kvadrivium podle něj tvoří předstupeň teologického studia
- **Výchovné a vzdělávací zásady:**
 - Učivo má být přiměřené věku žáka
 - Má být akceptována individualita žáka a jeho chápavost
 - Odmítá mechanické osvojování látky a je zastáncem **samočinnosti žáka, která vede k vlastnímu poznání**
 - Mravní výchova vhodným příkladem – cílem ctnostný křesťan

Sedmero svobodných umění ve středověku

- Ve cca 12. století se dosavadní školský rámec sedmera rozpadá
- **fyzika** – zde dnešní mineralogie, zoologie, nauka o rostlinách či stromech
- **mechanika** – učilo se zacházení s kovy, dřevem, mramorem, zpracování tkanin
- **ekonomika** – „o lidech“, o úřadech, nařízeních atd.

Metoda a kázeň

- Žáci v polokruhu okolo učitele, ten pouze předříkával a diktoval, žáci po něm opakovali a zapisovali – **především cvičení paměti** (memorování)
 - Málo účinné metody
- **Kázeň velmi tvrdá**, bití na denním pořádku a za každou maličkost
- tělesně trestáni i nižší učitelé od svých nadřízených
- existovala i **zábava**: žáci mohli hrát kostky, zápasit, běhat, závodit, házet kameny

■ **Hlavní problémy těchto škol:**

- nedbání potřeb reálného života
 - Vše podřízeno náboženství (sedmero = služby svaté teologie; veškerá pravda je v písmu)
 - vyloučení vzdělání v mateřském jazyce,
 - opomíjení tělesné kultury
-
- Školy klášterní, katedrální a farní = jediný zdroj vzdělanosti v raném středověku
-
- V pozdějším období (během 16. století) postupně splývají s městskými školami až postupně zanikají (výjimkou – jezuitské školy)

Křížové výpravy

- Během 11.-13. století celkem 9 výprav do oblasti dnešního Blízkého východu
- Vedle politických důsledků i značné kulturní ovlivnění
 - Řemesla, pěstování nových plodin, věda
 - Chemie, matematika, medicína, filozofie

Rytířská výchova

- Vývoj v souvislosti s křížovými výpravami (od 11. st.)
- Měla připravovat bojovníka odhodlaného „bez bázně a hany“ hájit zájmy svého pána, země a církve

Rytířská výchova

- **Systém výchovy:**
- 0-7 let – mladý šlechtic vychováván v rodině (poslušnost, zdvořilost), úcta ke starším
- 7-14 let: **páže** – vstupuje do služeb vladaře nebo rytíře
- 14-21 let: **panoš/zbrojnoš** – osvojuje si zdvořilé chování a znalost válečnictví (následovali své pány jako stín, nosili mu zbraň, ošetřovali koně, chystali jídlo...)
- 21 let: **pasován na rytíře**
- Analogicky k sedmeru i u rytířů existuje tzv. **sedmero rytířských ctností**

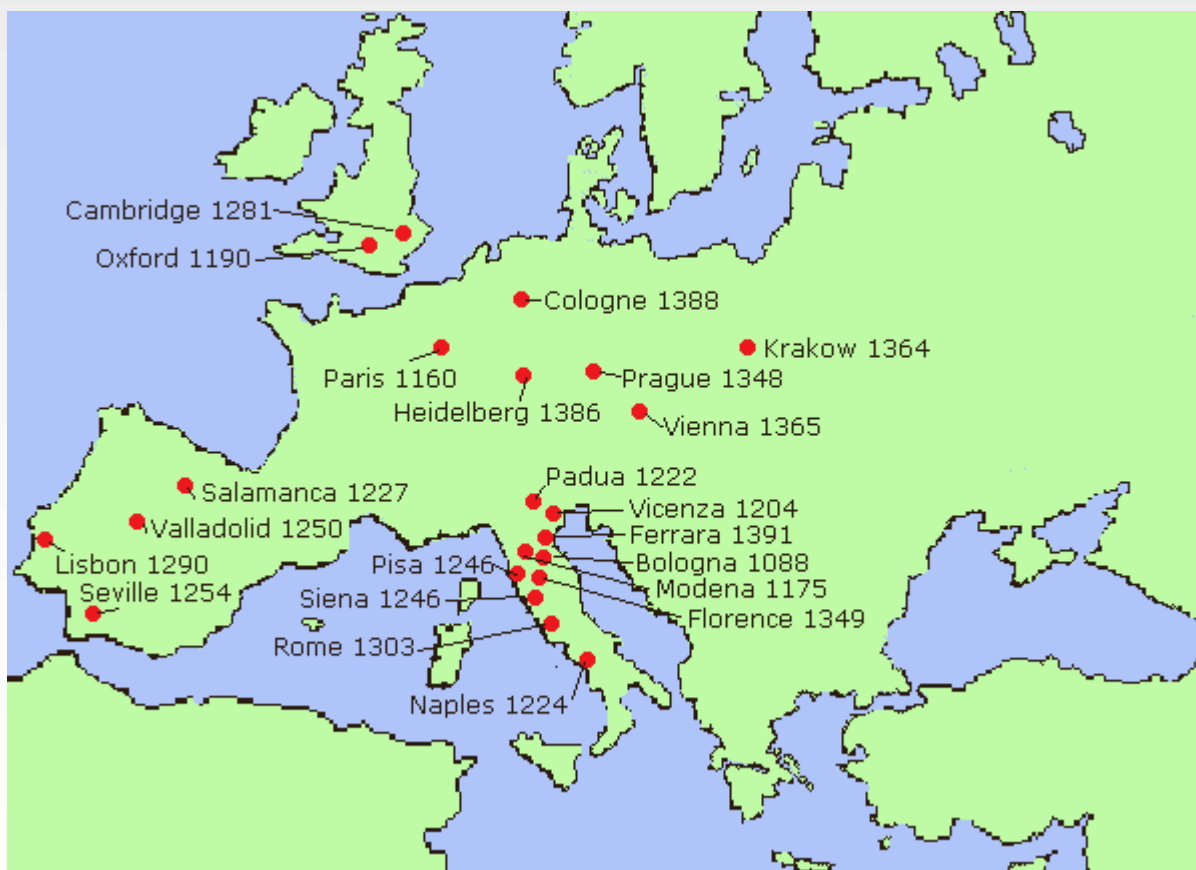

Výchova šlechtických dívek a venkovského dorostu

- **Šlechtické dívky** vyučovány domácími duchovními, nebo mnichy v kláštrech
 - Obsahem: čtení, psaní, znalost modliteb a žalmů, někdy i počátky latiny a sedmerna svobodných umění; učily se též ručním pracím, hudbě a zpěvu
- **Venkovský dorost** si osvojoval v rodině zemědělské znalosti a pracovní zkušenosti
 - Tělesnou zdatnost rozvíjely i lidové tance a hry
 - Na poučení venkovského lidu bylo zaměřeno kázání potulných mnichů, či kázání v kostelech
 - Jiné vzdělání se jim nedostávalo

Středověké univerzity

- 12. –14. st. je dobou vzniku a rychlého rozšíření evropských univerzit
- doba: **Normané** se usadili; především v **Itálii** se rozvíjejí města jako střediska obchodu, řemesla a kultury;
Španělsko – země kulturní pod nadvládou Maurů – odtud se šíří do Evropy znalost Aristotela; **křižáci** vracující se ze Sv. země přináší s sebou řadu nových poznatků a zkušeností

Středověké univerzity

- vznikaly **mimo tehdejších biskupských a klášterních škol** – ty už v tomto období neodpovídaly potřebám doby
- vznikaly právě na místech dožívajících církevních škol
- **seskupení učitelů a žáků** - sdružovali se k obraně společných zájmů, aby společně promýšleli nové názory a podněty, jež přinesly např. objevené (znovuobjevené) aristotelské texty

Universitas magistrorum et scholarium (Schola universalis)

- Univerzitní společenství se vytvářelo za spoluúčasti všech sociálních skupin obyvatelstva, **sociální původ studentů zde nehrál žádnou roli**

Středověké univerzity

- Univerzity produkovaly novou společenskou vrstvu, novou elitu, ta zasahovala téměř do všech oblastí života
- **akademické hodnosti** znamenaly výraznou společenskou prestiž
- Dělení univerzit podle obsahu vzdělávání:
 - **4 fakulty:** *artistická* (základní, všeobecná), právnická, medicínská (odborné), teologická
 - **artistická fakulta** byla „přípravkou“, předstupněm fakult odborných, studovalo se zde úplné trivium a kvadrivium, postupně stále více se učila dialektika a studium aristotelských spisů na úkor jiných věd
 - Na ostatní fakulty chodilo málo studentů, většinou končili po artistické nebo už během ní

Literatura ke studiu

- Le Goff, J. (1999). *Intelektuálové ve středověku*. V Praze: Karolinum.
- Le Goff, J. (2005). *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad.
- Riché, P., & Verger, J. (2011). *Učitelé a žáci ve středověku*. V Praze: Vyšehrad.
- Spunar, P. (1995). *Kultura středověku*. Praha: Academia.

Děkuji za pozornost.